

REGIONALE MONITOR BREDE WELVAART ZUIDWEST FRYSLÂN, 2023

An aerial photograph of a canal in Zuidwest Fryslân. A small motorboat with several people is moving through the water, leaving a white wake. In the background, a road bridge with a white and orange striped barrier spans the canal. The bridge has a concrete structure and a grassy area on the right side. The sky is not visible, and the water is dark.

REGIONALE MONITOR BREDE WELVAART

ZUIDWEST FRYSLÂN, 2023

Inhoud

Inleiding	3
Uitdagingen voor de toekomst van de regio	4
Bevolking	5
Economisch domein	7
Sociaal domein	11
Ruimtelijk domein	14
Indicatoren brede welvaart	19
Literatuur	21
Colofon	24

Inleiding

Lange tijd was het gebruikelijk om regionale ontwikkelingen af te meten aan economische cijfers zoals het bruto binnenlands product (bbp). In de afgelopen jaren groeit de belangstelling voor een nieuwe, bredere kijk op ontwikkeling, waarbij er meer oog is voor welbevinden, duurzaamheid, leefbaarheid, óók voor komende generaties, en de samenhang tussen thema's zoals economie, welzijn, samenleving en milieu. Dit geeft aanleiding tot het volgen van maatschappelijke trends op een nieuwe manier, wat resulteerde in het huidige brede welvaartsbegrip.

Brede welvaart wordt gedefinieerd als alles wat mensen van waarde vinden voor een goede kwaliteit van leven. Voor hier en nu, maar ook de effecten van de huidige manier van leven op latere generaties of mensen elders in de wereld. Planbureau Fryslân brengt in deze derde editie van de Regionale brede welvaartsmonitor in kaart wat de stand van zaken op het gebied van brede welvaart is in de regio Zuidwest Fryslân. Deze keer met een sterke nadruk op het samenhangende verhaal van de regio en een blik op de toekomst. Deze rapportage kan helpen de uitdagingen voor de regio te signaleren en agenderen, maar biedt ook een afwegingskader dat helpt om beter onderbouwde keuzes te maken op weg naar meer brede welvaart.

Opbouw rapport

Deze rapportage begint met een samenvattend verhaal over de grote uitdagingen van Zuidwest Fryslân gebaseerd op de data vanuit brede welvaart. De belangrijkste cijfers worden inzichtelijk gemaakt op basis van drie domeinen: economisch, ruimtelijk en sociaal. Om de ontwikkelingen en vergelijkingen in een demografische context te kunnen plaatsen start de rapportage met cijfers over de bevolking.

Per domein worden de data, waar relevant, vergeleken met andere regio's in Fryslân, de provincie en het landelijk gemiddelde. Ook wordt, waar relevant, een vergelijking gemaakt tussen de regiogemeenten, en worden ontwikkelingen in beeld gebracht. Bij veel thema's is deze vergelijking mogelijk, bij andere thema's niet, omdat vergelijkende data ontbreken.

Friese schil

In aanvulling op cijfers uit de regionale CBS-monitor Brede Welvaart brengt dit rapport een 'Friese schil' in beeld met relevante Friese cijfers. Bij veel thema's zijn extra CBS-cijfers toegevoegd die in eerdere analyses van brede welvaart nog niet zijn meegenomen, zoals de cijfers over armoede. Daarnaast zijn data vanuit Panel Fryslân toegevoegd om meer inzicht te geven in het perspectief van inwoners bij de betreffende thema's.

ROL VAN PLANBUREAU FRYSLÂN

Deze publicatie is gebaseerd op een omvangrijke lijst met indicatoren en cijfers, maar wat betekent dit voor de beleid- en planvorming in Zuidwest Fryslân? Het brede welvaartsbegrip stelt ons in staat om breed en integraal te kijken naar ontwikkelingen binnen deze regio. Planbureau Fryslân heeft daarom een actieve rol in de diverse regiodeals en kennisinfrastructuren binnen Fryslân. Door het maken van dit rapport biedt het planbureau de benodigde fundatie aan de organisaties om samen te werken aan de verbetering van de kwaliteit van leven voor de inwoners van Fryslân.

Uitdagingen voor de regio

Mienschap komt onder druk te staan

De provincie heeft te maken met een toenemende aandeel inwoners dat moeite heeft met rondkomen, een dalend aandeel inwoners die vrijwilligerswerk verrichten, een afnemend aantal voorzieningen en een toename van eenzaamheid onder jongvolwassenen en ouderen. Der demografische prognoses geven aan dat het aandeel inwoners in de beroepsbevolking afneemt, terwijl het aandeel ouderen toeneemt. Dit heeft invloed op de onderlinge sociale relaties, waarbij de maatschappelijke participatie en ondersteuning mogelijk zal afnemen. Tegelijkertijd hebben inwoners steeds vaker te maken met chronische aandoeningen, is er een oplopend tekort aan zorgverleners en hebben meer inwoners te maken met energiarmede. De vraag is tot hoever de samenleving zorgzaam voor elkaar kan blijven bij deze toenemende druk.

Behoud van arbeidsmarkt vraagt om keuzes

De arbeidsmarkt in heel Fryslân heeft momenteel te maken met een toenemende krapte. Vanwege de afname van het aantal inwoners in de werkzame leeftijd zal deze krapte naar verwachting aanblijven en meer prangend worden. Voor Zuidwest Fryslân wordt deze krapte vooral ervaren in de sectoren handel en reparatie, gezondheids- en welzijnszorg en industrie. Om het huidige functioneren van de arbeidsmarkt te behouden kan de

regio ervoor kiezen om de al aanwezige migratiestroom naar de regio te versterken. Deze migratiestroom heeft tot nu toe geleid tot een groei van de bevolking in plaats van de verwachte krimp. Een kanttekening bij deze stroom is dat deze zal leiden tot een versterkte toenemende vraag naar woningen. Daarmee komt de al krappe woningmarkt onder nog grotere spanning te staan.

Groeiende strijd over invulling ruimte

De meningen van de inwoners van Zuidwest Fryslân over de ruimte voor natuur, agrarische doelen, woningen, energiewinning, industrie en infrastructuur lopen uiteen. Ruimte voor het één staat op gespannen voet met ruimte voor het andere, omdat er nu eenmaal een beperkte te verdelen ruimte is. Inwoners van Zuidwest Fryslân maken zich zorgen over het landschap, de natuur en de biodiversiteit, maar ook is er een toenemende vraag naar (kleinere) woningen en een infrastructuur die bijdraagt aan de bereikbaarheid van voorzieningen. De regio is rijk aan grote, oude woningen, en staat daarmee voor een grote verduurzamingsopgave. De 'strijd om de ruimte' vraagt om ingrijpende maar weloverwogen keuzes.

Bevolking in Zuidwest Fryslân

Hoe de bevolking zich ontwikkelt, heeft invloed op de mate van brede welvaart in een samenleving. Immers, de toe- of afname van het aantal inwoners, al dan niet binnen bepaalde leeftijdsgroepen, heeft invloed op verschillende domeinen van brede welvaart, zoals wonen, werken, gezondheid en voorzieningen. Wat zijn belangrijke demografische ontwikkelingen in de regio Zuidwest Fryslân?

Bevolking in aantal toegenomen

Het aantal inwoners in Zuidwest Fryslân is in de laatste jaren toegenomen. Eerder werd voor de regio een krimp verwacht van het bevolkingsaantal, maar deze prognose is niet uitgekomen. De groei wordt vooral veroorzaakt door de toename van het aantal migranten vanuit binnen- en buitenland.

>> Aantal inwoners Zuidwest Fryslân 2022

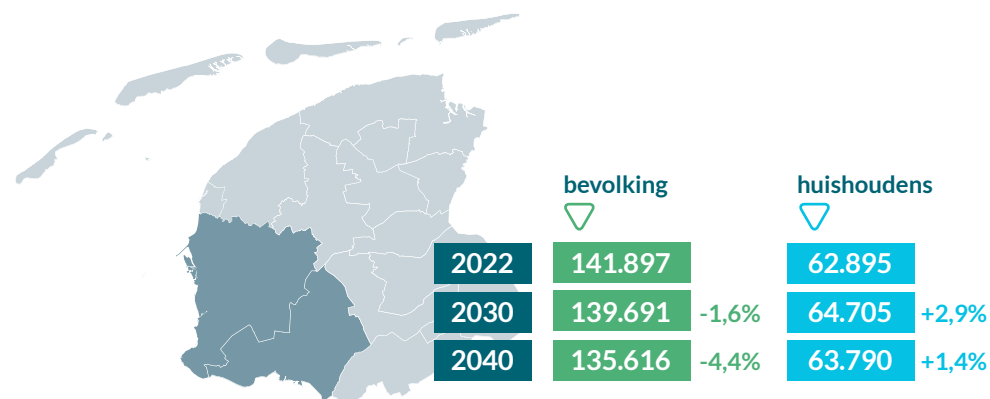
Regio	Aantal inwoners 1 januari 2022
De Fryske Marren	51.597
Súdwest-Fryslân	90.300
Zuidwest Fryslân	141.897

Bron: CBS

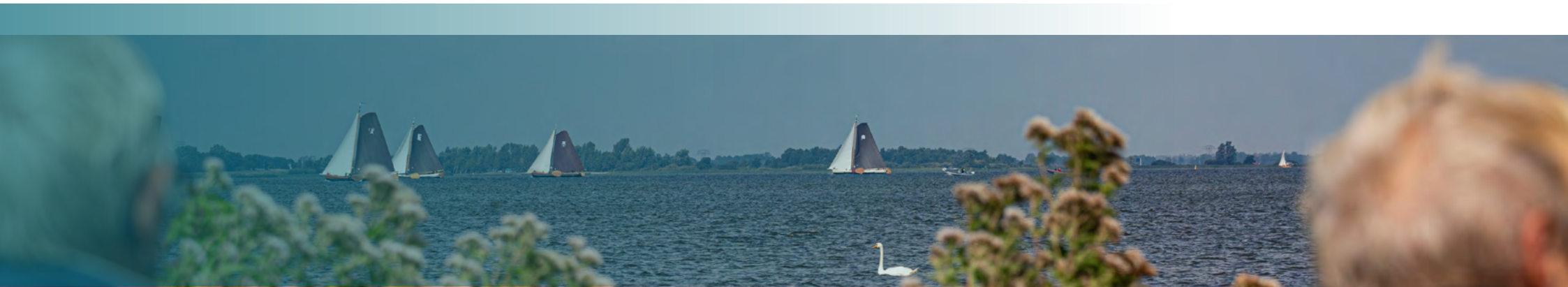
Prognose: krimp van bevolking, maar eerst nog toename van huishoudens

In 2040 wordt voor Zuidwest Fryslân een afname van het inwoneraantal van 4,4 procent verwacht ten opzichte van het aantal inwoners in 2022. Gaat het in 2022 om 141.897 inwoners, voor 2040 wordt een bevolkingsomvang van 135.616 verwacht. Voor 2040 wordt daarnaast een lichte toename van het aantal huishoudens verwacht. In 2030 gaat het om een stijging van 2,9 procent ten opzichte van 2022. Vanaf 2030 daalt het aantal huishoudens licht. In 2040 gaat het om 1,4 procent meer huishoudens dan in 2022. Deze toename wordt vooral veroorzaakt door het stijgende aantal alleenstaanden (Provincie Fryslân, 2020).

>> Prognoses Zuidwest Fryslân, 2022 - 2040

Bron: CBS, Prognoses provincie Fryslân 2020, bewerking PF

In 2040 een vijfde minder inwoners in werkzame leeftijd in Zuidwest Fryslân

In Zuidwest Fryslân wonen op dit moment ruim 86.000 inwoners in de werkzame leeftijd (15-65 jaar)*. De verwachting is dat dit aantal in de komende jaren gaat afnemen. In 2030 zijn er ruim 7.000 minder inwoners beschikbaar voor werk. In 2040 is de verwachting dat dit er ruim 16.000 minder zijn dan nu: een daling van 18 procent ten opzichte van 2022. Ook voor Fryslân (-16%) en Nederland (-6%) wordt voor 2040 een afname van het aantal inwoners in de werkzame leeftijd verwacht, maar deze afname is minder groot dan in Zuidwest Fryslân.

>> Prognoses aantal inwoners in Zuidwest Fryslân per leeftijdscategorie, 2022

	2022	2030	2040
0-15 jarigen	21.924	21.313	21.731
15-65 jarigen	86.279	79.156	70.224
65+	33.694	39.222	43.661
Totaal	141.897	139.691	135.616

Bron: CBS; Prognoses provincie Fryslân 2020

Aandeel 65-plussers in Zuidwest Fryslân stijgt

In Zuidwest Fryslân is 24 procent van de bevolking op dit moment 65 jaar of ouder. Met andere woorden, bijna een kwart van de bevolking is 65-plus. Dit aandeel stijgt naar verwachting naar 31 procent in 2040. Dit is hoger dan het Fries (30%) en landelijk (26%) gemiddelde. De hulp- en zorgbehoefte neemt doorgaans toe met het stijgen van de leeftijd. Dat betekent dat een groeiende zorgvraag in de komende twee decennia beantwoord moet worden door minder mensen in de werkzame leeftijd.

>> Prognoses inwoners in Zuidwest Fryslân per leeftijdscategorie als aandeel van het totaal, 2022

	2022	2030	2040
0-15 jarigen	15%	15%	16%
15-65 jarigen	61%	57%	52%
65+	24%	28%	32%

Bron: CBS; Prognoses provincie Fryslân 2020

* Het is op basis van de beschikbare data niet mogelijk om prognoses te maken voor de leeftijdsgroep 15-74 jaar, welke door het CBS wordt aangeduid als 'bevolking in de werkzame leeftijd'. Daarom is gekozen voor de best beschikbare afbakening.

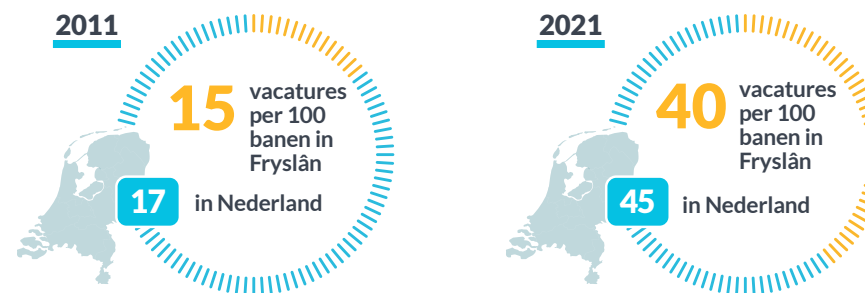
Economie, inkomen en onderwijs in Zuidwest Fryslân

Werk en inkomen hebben een belangrijke invloed op het welbevinden van mensen, op wat hun mogelijkheden zijn, en op hun mate van participatie in de samenleving. Daarom bevat de monitor brede welvaart een aantal thema's die samen het economisch domein vormen: arbeid & vrije tijd, materiele welvaart en onderwijs.

Krappe arbeidsmarkt

In Zuidwest Fryslân is, net als in de rest van het land, sprake van een krappe arbeidsmarkt waarbij werkgevers moeite hebben om geschikt personeel te vinden. Dat is te zien aan de data over werkloosheid en de vacaturegraad. De werkloosheid nam sinds 2014 gestaag af in de beide gemeenten van Zuidwest Fryslân en in Fryslân als geheel. Interessant is dat Fryslân wat betreft het werkloosheidspercentage tot 2019 boven het Nederlands niveau zat, maar daarna er (licht) onder. In Súdwest-Fryslân is het werkloosheidspercentage 3,4 procent in 2022, in De Fryske Marren 3,0 procent. Het Fries gemiddelde is 3,5 procent, ook landelijk gaat het om 3,5 procent (CBS, 2023a).

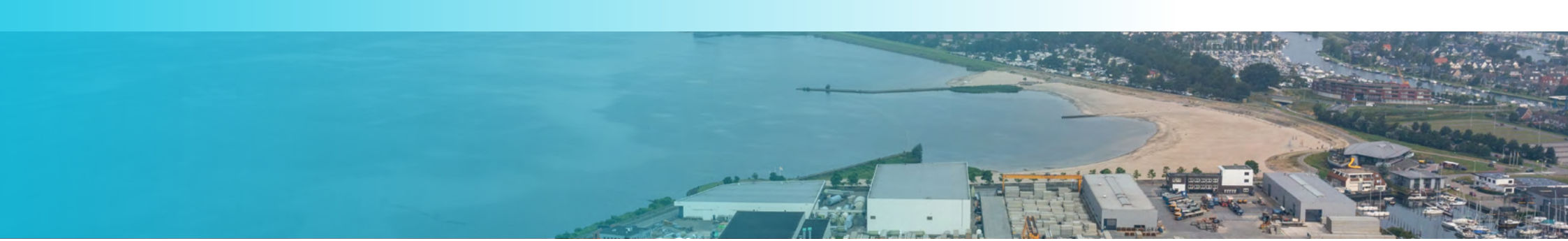
Ook is de arbeidsmarkt krapte goed af te lezen aan de vacaturegraad: het aantal vacatures per 1000 banen. Cijfers over deze graad zijn alleen beschikbaar op provinciaal niveau. In heel Nederland is de vacaturegraad sinds de coronacrisis sterk toegenomen. Dat is in Fryslân niet anders. Daar vertoont de vacaturegraad dezelfde ontwikkeling als landelijk, op een iets lager niveau. De meeste vacatures in Fryslân staan open in de drie grootste sectoren: handel en reparatie, gezondheids- en welzijnszorg en industrie (CBS, 2022a).

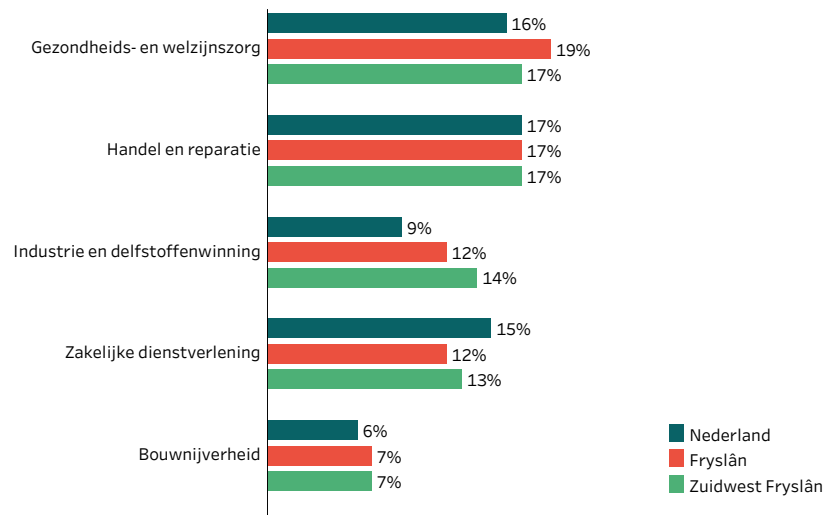
Bron: CBS, bewerking PF

In 2040 ruim 15.300 minder mensen beschikbaar voor werk

Jarenlang ging het debat over de arbeidsmarkt, in Fryslân en daarbuiten, over werkloosheid en de sterke behoefte aan banen in de regio. Het beleid bestond vooral uit vestigingsbeleid voor bedrijven en het activeren van mensen die aan de kant stonden. Dat debat veranderde in 2022 van toon en wordt nu gedomineerd door zorgen over arbeidsmarkt krapte (UWV, 2022). Dat zal voorlopig niet veranderen. De vraag is nu niet hoe er voldoende werk naar de regio gehaald kan worden, maar hoe de vacatures vervuld kunnen worden. Zeker ook in het licht van de bevolkingsprognose, die voor Zuidwest Fryslân laat zien dat er in 2040 ruim 16.000 minder mensen beschikbaar zullen zijn voor werk, een daling van 18 procent. Daarnaast hebben enkele sectoren, zoals handel, zorg en industrie, momenteel te kampen met een vergrijzend personeelsbestand. Veel werknemers zullen binnen afzienbare tijd met pensioen gaan (FSP, 2022a)

>> **Werkgelegenheid in Nederland, Fryslân, Zuidwest Fryslân verdeeld over de grootste 5 sectoren, 2021**

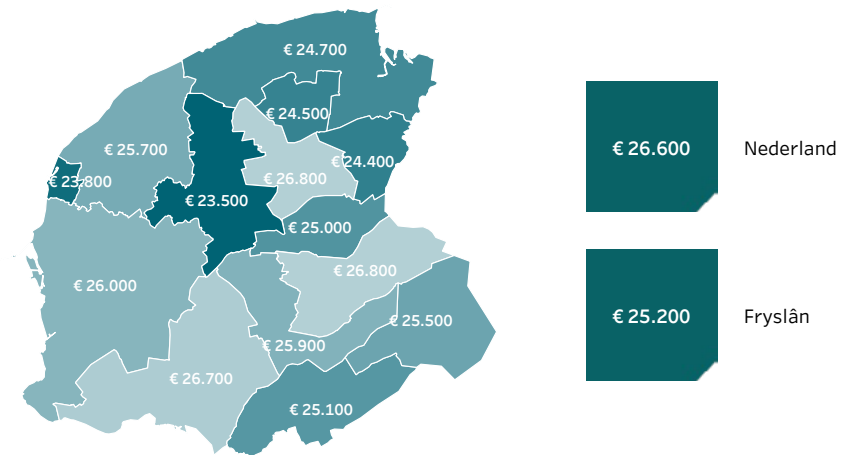
Bron: Provincie Fryslân, bewerking PF

Lagere huishoudinkomens in Zuidwest Fryslân

De materiële welvaart in Fryslân is lager dan het landelijk gemiddelde. Dat is ten eerste af te meten aan het BBP per inwoner, de waarde van wat er op economisch gebied geproduceerd en geleverd wordt door inwoners van de provincie. Alleen in Drenthe is het BBP per inwoner lager dan in Fryslân. Binnen de provincie (€ 30.500) is het BBP in 2021 het hoogst in Zuidoost Friesland (€ 33.600) en het laagst in Zuidwest Fryslân (€ 26.700). Het landelijk BBP is € 43.600 (CBS, 2022d).

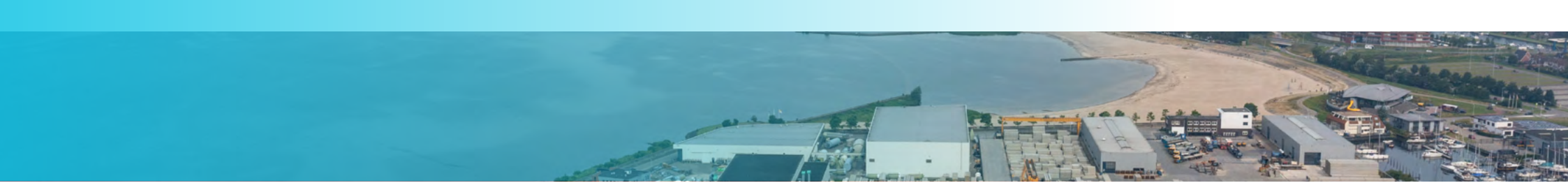
De lagere materiële welvaart is ook af te lezen aan het mediaan besteedbaar inkomen.¹ Dat van Fryslân is lager dan het landelijk gemiddelde. Binnen de provincie zijn de hogere inkomens vooral te vinden in de zuidelijke regio's, terwijl de inkomens in de noordelijke regio's gemiddeld wat lager zijn. In de gemeenten Opsterland, Tytsjerksteradiel en De Fryske Marren liggen de mediane inkomens zelfs iets boven het landelijk gemiddelde. Uit onderzoek is bekend dat inwoners van steden vaker te maken hebben met lage inkomens dan inwoners in plattelandsgebieden (CBS, 2022c).

>> **Mediaan besteedbaar inkomen per gemeente, Fryslân en Nederland, 2020**

Bron: CBS, bewerking PF

¹ Het mediaan besteedbaar inkomen is het middelste inkomen in een verdeling van alle inkomens van hoog naar laag. Dat betekent dat precies de helft van de populatie een lager of gelijk inkomen heeft, en precies de helft een hoger inkomen. De mediaan wordt in vergelijking met het gemiddelde minder beïnvloed door uitschieters en wordt daarom veel gebruikt voor scheve verdelingen (Field, 2013). De laatst beschikbare cijfers hierover zijn van 2020.

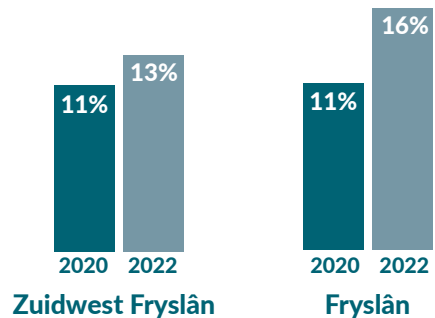

Groeiend aantal inwoners ervaart moeite met rondkomen

In 2020 gaf 11 procent van de inwoners van Zuidwest Fryslân aan moeite te hebben om rond te komen, in 2022 is dat toegenomen naar 13 procent. Die toename is in alle regio's te zien. In Fryslân als geheel gaat het om een stijging van 11 naar 16 procent. In Zuidoost Friesland en Leeuwarden heeft 18 procent van de inwoners moeite met rondkomen. De scheidslijn tussen noord en zuid die er voor inkomens is, is niet te zien bij het al dan niet moeite hebben met rondkomen. Juist in de noordelijke gebieden is het aandeel inwoners dat moeite heeft met rondkomen lager dan het Fries gemiddelde. Inflatie heeft het levensonderhoud in de loop van 2022 duurder gemaakt. Energiekosten maken daar een belangrijk deel van uit (NIBUD, 2022).

Inzicht in rondkomen vormt een belangrijke aanvulling op bestaande data over inkomens, omdat het zicht geeft op hoe inwoners hun financiële situatie zelf ervaren. Bovendien geeft het al dan niet kunnen rondkomen een completer beeld van financiële gezondheid van inwoners van Fryslân. Immers, de mate van kunnen rondkomen is een gevolg van inkomsten uit werk en andere overdrachten, en van uitgaven. Deze blik is belangrijk, omdat anders het over het algemeen lagere prijspeil in Fryslân en de steun vanuit de mienskip onzichtbaar blijven.

>> Moeite met rondkomen in Zuidwest Fryslân en Fryslân, 2020 en 2022

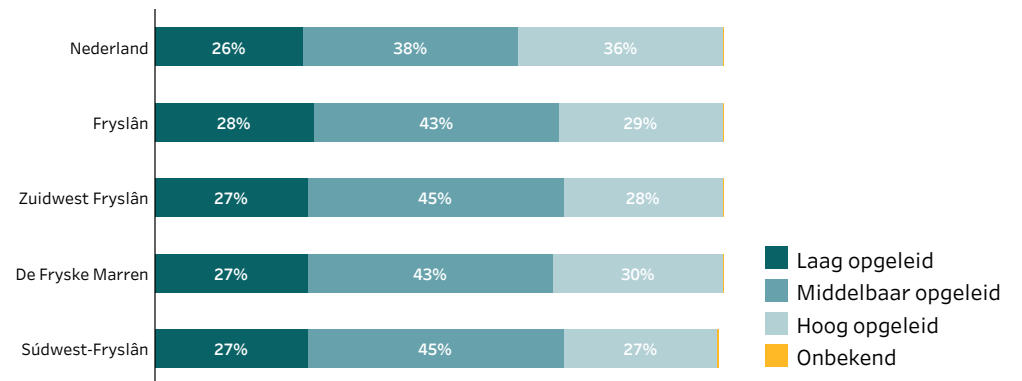

Bron: Panel Fryslân (PF)

Werkenden in Zuidwest Fryslân vaker middelbaar opgeleid

Werkenden in Zuidwest Fryslân hebben gemiddeld minder vaak een hoger opleidingsniveau dan het landelijk gemiddelde. Het aandeel inwoners dat laag opgeleid is komt vrijwel overeen met het landelijk gemiddelde. Onder de middelbaar opgeleiden is het verschil groter: 45 procent in de regio Zuidwest Fryslân tegenover het landelijk gemiddelde van 38 procent. De Fryske Marren telt meer hoog opgeleiden (30%) dan Súdwest-Fryslân (27%). De Friese beroepsbevolking past goed bij de sectorstructuur, waarin veel middelbaar opgeleiden gevraagd worden. Dat is bijvoorbeeld zo in sectoren als zorg, industrie en landbouw. Tegelijk is het een aandachtspunt, omdat het opleidingsniveau een belangrijke indirecte invloed heeft op brede welvaart. Gemiddeld ervaren laagopgeleiden hun gezondheid als minder goed, en hebben ze een lager inkomen en een grotere kans op werkloosheid. (Van de Werfhorst, 2015).

>> Beroepsbevolking naar opleidingsniveau in Zuidwest Fryslân, Fryslân en Nederland, 2021

Bron: CBS, bewerking PF

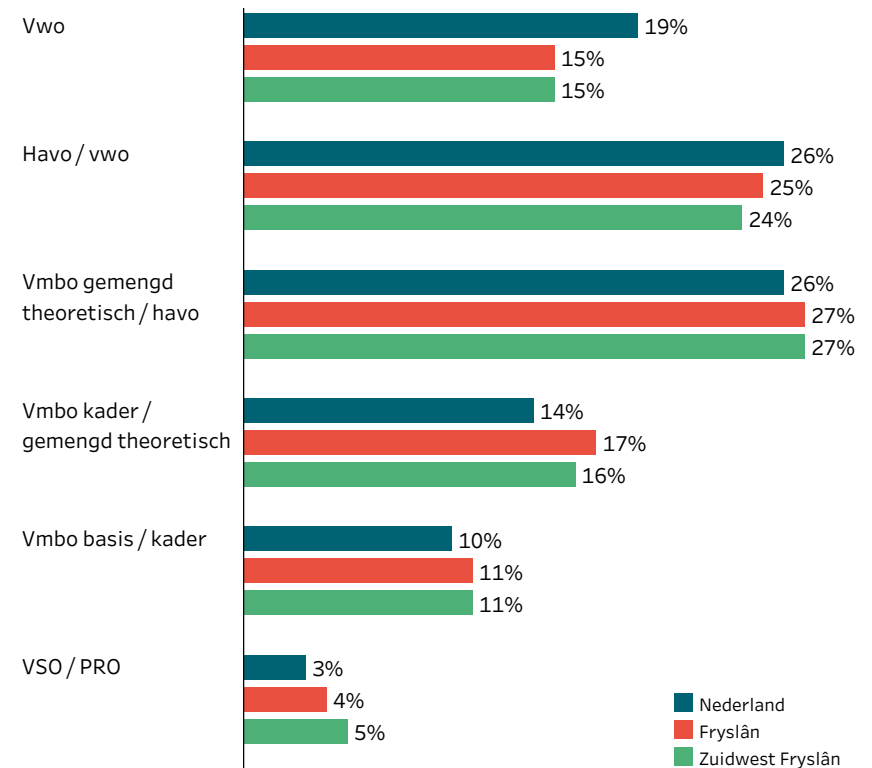

Ook onderwijsvolgenden vaker middelbaar opgeleid

Voor de beroepsbevolking in Zuidwest Fryslân geldt dat het grootste aandeel middelbaar is opgeleid (45%). Dit is terug te vinden bij onderwijsvolgenden in Zuidwest Fryslân. Er worden meer mbo-diploma's en minder universitaire diploma's behaald in de regio. Dat kan onder meer verklaard worden doordat er in Fryslân en Zuidwest Fryslân aan leerlingen in groep 8 meer vmbo-adviezen en minder havo- en vwo-adviezen worden gegeven dan landelijk.

Onderzoek van de Onderwijsinspectie laat zien dat vooral leerlingen met lager opgeleide ouders lagere schooladviezen krijgen (Onderwijsinspectie, 2018). Deze leerlingen stappen op een lager niveau het voortgezet onderwijs in, en stromen minder vaak door naar een hoger niveau dan even goed presterende medeleerlingen met hoogopgeleide ouders. Eerder werd al aangestipt dat er een positieve samenhang is tussen een hoger opleidingsniveau en een gunstiger inkomenspositie, arbeidsparticipatie, gezondheid en ervaren veiligheid. Deze positieve samenhang wordt aangetast door onder-advisering en een daaruit voortvloeiend lager onderwijsniveau. Daarnaast leidt de situatie van onder-advisering op macroniveau tot onbenut potentieel, namelijk werkenden die niet op hun optimale niveau de arbeidsmarkt betreden. Dit heeft niet alleen invloed op de huidige brede welvaart, maar ook op die van later

>> Aandeel definitieve schooladviezen aan leerlingen in Nederland, Fryslân, Zuidwest Fryslân, 2021/2022

Bron: DUO, bewerking PF

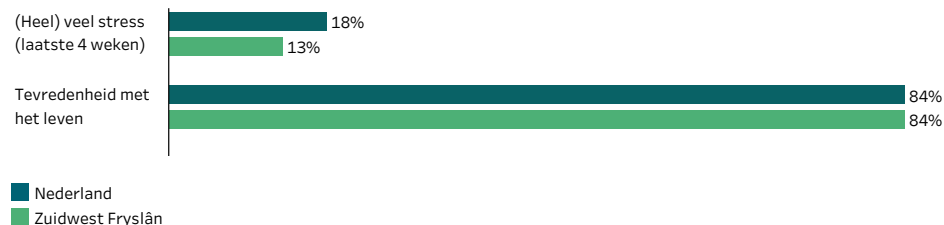
Sociale leefomgeving in Zuidwest Fryslân

In de sociale leefomgeving staat het welbevinden van mensen centraal. Dat welbevinden wordt niet alleen bepaald door *economische* factoren als een passend inkomen en een passende baan, of door *ruimtelijke* factoren als een passende woning en een prettige woonomgeving, maar ook door een goede fysieke en psychische gezondheid, mobiliteit, welzijn, veiligheid, sociale contacten en de tevredenheid over verschillende aspecten van het even.

Tevreden met het leven, minder stress dan landelijk

Het merendeel van de inwoners van Zuidwest Fryslân is tevreden met het leven. De regio scoort gelijk aan het landelijk gemiddelde, maar iets lager dan dat van Fryslân. Qua stressbeleving scoort Zuidwest Fryslân, net als de provincie Fryslân, gunstiger dan het landelijk gemiddelde. Eén op de zeven inwoners van Zuidwest Fryslân ervaart matige tot ernstige stress, tegenover één op de zes landelijk. Het ervaren van stress is het hoogst onder de jongvolwassenen (18-34-jarigen) en neemt af met het stijgen van de leeftijd (GGD Fryslân, z.d).

>> Mate van stress (2020) en tevredenheid met het leven (2021) in Zuidwest Fryslân en Nederland

Bron: GGD, CBS; bewerking PF

Zorgen over geestelijk welzijn van jongeren en ouderen

Het aandeel inwoners van Zuidwest Fryslân dat matige tot ernstige eenzaamheid ervaart stijgt. Wel is dit aandeel kleiner dan het landelijk gemiddelde. Ook Fryslân scoort onder dit gemiddelde. In de gemeente Súdwest-Fryslân is meer eenzaamheid dan in De Fryske Marren. Waar in Zuidwest Fryslân en Fryslân de eenzaamheid stabiliseerde tussen 2016 en 2020, zette de stijging landelijk door.

>> Eenzaamheid en matig tot hoog risico op angststoornis of depressie, Zuidwest Fryslân, 2020

Eenzaamheid **41%**

Risico op angststoornis of depressie **38%**

Bron: GGD, bewerking PF

Onder 75-plussers is de eenzaamheid altijd al hoger dan onder de overige, jongere leeftijdsgroepen: de helft van alle 75-plussers in Fryslân ervaart eenzaamheid, verklaarbaar door de vele verliesmomenten. Omdat deze leeftijdsgroep groeit, neemt naar verwachting ook het aantal ouderen toe dat lijdt onder eenzaamheid. Daarnaast neemt het aantal mensen dat alleen woont toe. Opmerkelijk is dat de eenzaamheid onder jongvolwassenen (18-34-jarigen) in Fryslân steeg van 33 procent in 2012 naar 42 procent in 2020.

Bijna vier op de tien inwoners van Zuidwest Fryslân lopen een matig tot ernstig risico op het ontwikkelen van een depressie. Het aandeel risico-lopers is in Zuidwest Fryslân weliswaar lager dan het Fries en landelijk gemiddelde, maar steeg gestaag vanaf 2012. Vooral jongvolwassenen (18-34-jarigen) en 75-plussers lopen het meeste risico.

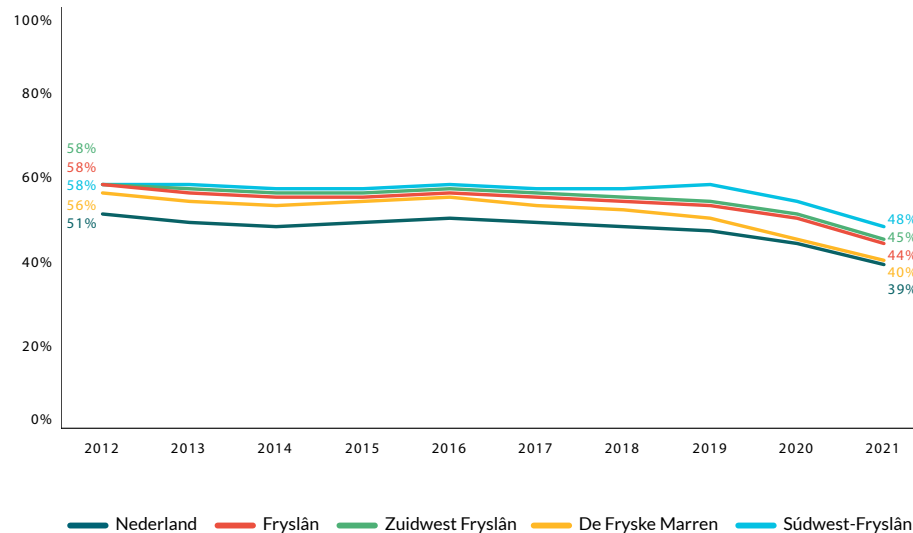

Kampioen vrijwilligerswerk, maar aandeel daalt

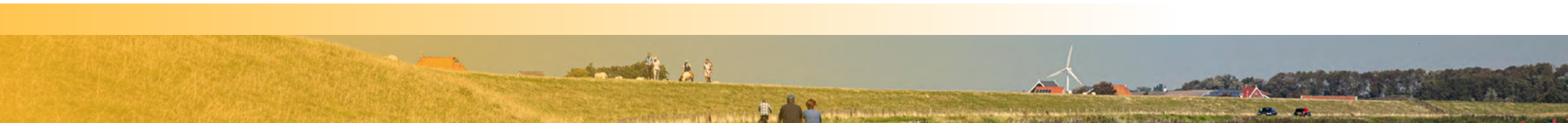
Fryslân blijft als provincie de landelijk kampioen als het gaat om vrijwilligerswerk, maar er is zowel in Zuidwest Fryslân als in Fryslân sprake van een daling in het aandeel inwoners (15+) dat vrijwilligerswerk verricht. Vanaf 2016 daalde het aandeel vrijwilligers al, maar een extra daling zette in vanaf 2019. Deze werd vooral veroorzaakt door de coronamaatregelen die het vrijwilligerswerk voor onbepaalde tijd opschortten. In de gemeente Súdwest-Fryslân is meer animo voor vrijwilligerswerk dan in De Fryske Marren. In de laatste gemeente was de daling ook forser.

Momenteel doet een kleine helft van de inwoners van Zuidwest Fryslân vrijwilligerswerk, waar dat tien jaar geleden nog ruim de helft was. Het vaakst wordt vrijwilligerswerk verricht bij sport- en buurtverenigingen. Het zijn nog altijd de 65-75-jarigen die het vaakst vrijwilligerswerk doen. Het toenemen van het aantal 65-plussers kan dan ook een (tijdelijke) positieve impuls geven aan vrijwilligerswerk.

>> Aandeel inwoners dat vrijwilligerswerk verricht in Zuidwest Fryslân, Fryslân en Nederland, 2012-2021

Bron: GGD, CBS; bewerking PF

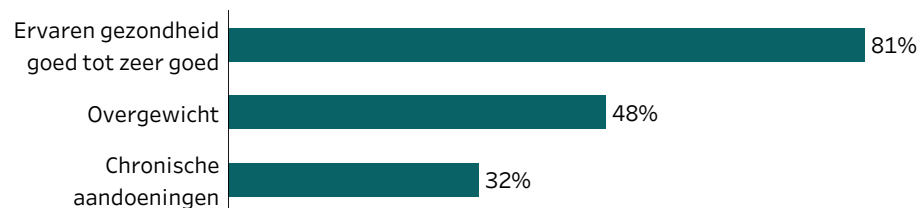

Zorgen over overgewicht en chronische aandoeningen

De helft van de inwoners van Zuidwest Fryslân kampt met overgewicht, en een derde met één of meer chronische aandoeningen. Deze hoge scores botsen met de hoge score die inwoners aan hun eigen gezondheid geven. Het is de vraag of er bij een hoge waardering van de eigen gezondheid aandacht is voor leefstijl, of er urgentie wordt gevoeld voor een mogelijk gezonde(re) leefstijl.

De sociaaleconomische status (de combinatie van opleiding, inkomen en positie op de arbeidsmarkt) heeft veel invloed op de gezondheid. Inwoners met een lager opleidingsniveau ervaren hun gezondheid niet alleen minder vaak als (zeer) goed, over het algemeen leven zij 4,4 jaar korter en hun laatste 14 jaar in een minder goede gezondheid dan inwoners met een hoger opleidingsniveau (CBS, 2023b).

>> Als (zeer) goed ervaren gezondheid, overgewicht en chronische aandoeningen in Zuidwest Fryslân, 2020

Bron: GGD Gezondheidsmonitor 2020, bewerking PF

Verwacht tekort aan zorgverleners

De samenstelling van de bevolking verandert. Het aandeel (oudere) ouderen neemt toe, het aandeel mensen in de beroepsbevolking-leeftijd neemt af. Zorgplein Noord wijst op een groeiend tekort aan zorgpersoneel, een vergrijzend personeelsbestand en een relatief hoog ziekteverzuim. Dit, terwijl de sector zorg & welzijn na handel & reparatie de grootste werkgever is in Zuidwest Fryslân: één op de zes banen wordt in de sector zorg & welzijn

vervuld. Er zijn signalen over 'een verwacht zorg-infarct', met meer oudere ouderen, grotere zorgbehoefte en oplopende kosten, maar minder geld en minder zorgpersoneel. Ook het aantal mantelzorgers neemt af. Het zijn vooral 50-75-jarigen die de meeste mantelzorgverrichten. Deze leeftijdsgroep neemt in aantal af. De meeste mantelzorg wordt doorgaans gegeven aan 85-plussers. Deze groep neemt in aantal toe. Hulpbehoevende ouderen kunnen daarom in de toekomst op steeds minder mantelzorgers rekenen (Zorgplein Noord, 2022).

Een aantal ziekten is leeftijd gerelateerd, zoals dementie. Ook Zuidwest Fryslân heeft de komende twee decennia te maken met een dubbele vergrijzing: meer ouderen én meer oudere ouderen. Het is belangrijk om stil te staan bij deze aandoening die om volledige zorg door anderen vraagt. Stichting Alzheimer Nederland geeft aan dat het aantal inwoners met dementie in Zuidwest Fryslân tussen 2020 en 2050 naar verwachting ruim verdubbelt van 2.690 naar 5.600 inwoners. Acht van de tien mensen met dementie wonen thuis, vooral ondersteund door mantelzorgers en thuiszorg. En juist deze laatsten nemen in aantal af en staan onder druk (ABF Research in opdracht van Alzheimer Nederland, 2020).

Minder misdaden, online criminaliteit stijgt

Fryslân is al jaren één van de veiligste provincies van Nederland. Het gevoel van veiligheid is er het hoogst. Voelt landelijk 33 procent zich wel eens onveilig, in Fryslân is dat 26 procent en in de regio Zuidwest Fryslân 24 procent. Ook is het relatieve aantal geregistreerde misdrijven het laagst in de provincie Fryslân. In 2018 ging het in de regio Zuidwest Fryslân om 4340 geregistreerde misdrijven, in 2021 om 4110. Daarnaast daalt het aantal misdrijven.

Eén vorm van criminaliteit stijgt: online criminaliteit. In 2019 werden landelijk 5.000 aangiftes gedaan van online oplichting, een jaar later ging het om het dubbele aantal: 10.000 aangiftes (Akkermans, Kloosterman, Moons, Reep & Tummers-van der Aa, 2022; Planbureau Fryslân, 2022c).

Wonen, natuur en landschap in Zuidwest Fryslân

Het landschap, de woning en de woonomgeving hebben veel invloed op het welbevinden van mensen. Al deze thema's vormen momenteel een belangrijk onderwerp van politieke en maatschappelijke dialogen. Wat zijn de belangrijkste ontwikkelingen op het gebied van wonen, de verduurzamingsopgave en het gebruik van de ruimte?

Grote afstand tot voorzieningen niet problematisch bij eigen vervoer en digitalisering

In Zuidwest Fryslân is de gemiddelde afstand tot voorzieningen groter dan landelijk. Wanneer inwoners beschikken over eigen vervoer of snel internet zullen zij de relatief grote afstand tot voorzieningen minder als probleem ervaren. Dit gaat niet op voor de groep (veelal oudere) inwoners die niet digitaal vaardig is of niet (meer) over eigen vervoer beschikt. Minder ontmoetingsplaatsen kan ook leiden tot aantasting van de sociale cohesie. Uit panelonderzoek blijkt dat een groot deel van de inwoners van Fryslân grote waarde hecht aan de aanwezigheid van een supermarkt, bushalte of treinstation, basisschool en een huisarts in hun leefomgeving. Door schaalvergroting en het plattelandskarakter van de provincie is het aantal voorzieningen in heel Fryslân afgenomen. Daardoor is de afstand tot een groot aantal voorzieningen toegenomen. Voor de regio Zuidwest Fryslân is dit beeld genuanceerd. De regio kent enkele grote steden naast een groot aantal kleine dorpen. Het autobezit ligt in Zuidwest Fryslân met 502 particuliere auto's per 1000 inwoners boven het Fries (496) en landelijk (439) gemiddelde (Planbureau Fryslân, 2022a).

De afstand tot een aantal voorzieningen kan, behalve door vervoer, ook overbrugd worden met toegang tot (snel) internet. In 2021 beschikte 99 procent van de huishoudens in Zuidwest Fryslân thuis over snel internet (meer dan 100 Mb/s), 79 procent was daar tevreden over (Planbureau Fryslân, 2022a).

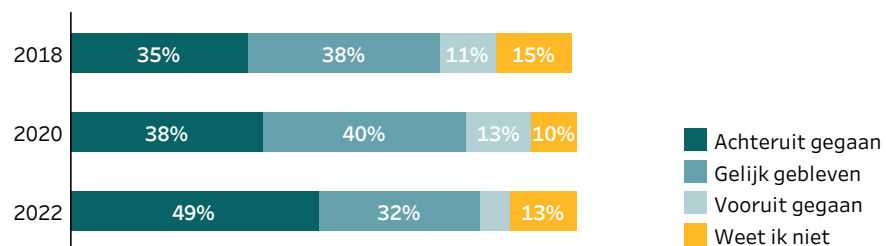
In de toekomst zullen meer huishoudens aangesloten worden op vast internet. Dit is echter geen oplossing voor inwoners die digitaal niet of minder vaardig zijn. Dit speelt met name bij een groeiende groep ouderen. Daarnaast beschikt deze groep ook vaker niet (meer) over eigen vervoer.

Zorgen over het landschap, natuur en biodiversiteit nemen toe

Het Friese landschap wordt door inwoners van Zuidwest Fryslân gewaardeerd met een 7,7. Wel vindt 49 procent van de inwoners in 2022 dat het Friese landschap er de afgelopen vijf jaar op achteruit is gegaan. In 2020 was een kleinere groep van 38 procent die mening toegedaan (Panel Fryslân, 2020; 2023).

>> Ontwikkeling Friese landschap in de laatste 5 jaar volgens inwoners van Zuidwest Fryslân, 2018-2022

Bron: Panel Fryslân (PF)

De zorgen over het landschap gaan vooral over het verdwijnen van bomen, heggen en houtwallen, het verdwijnen van bloemen, insecten, vissen en vogels, de verslechterde waterkwaliteit, het gebruik van bestrijdingsmiddelen en de verslechterde luchtkwaliteit, verdroging en de toename van lawaai.

De zorgen gaan vooral over

- Verdwijnen van bloemen, insecten, vissen en vogels (80%)
- Verdwijnen van bomen, heggen, houtwallen (76%)
- Gebruik van bestrijdingsmiddelen (70%)
- Verdroging (68%)
- Verslechterde waterkwaliteit (68%)

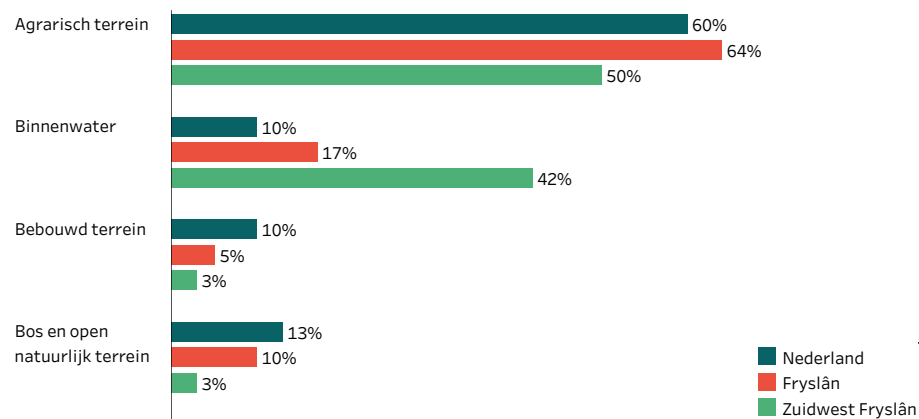
Bron: Panel Fryslân (PF)

Inwoners wensen een ander ruimtegebruik

De helft van de oppervlakte van de regio Zuidwest Fryslân is agrarisch terrein, 42 procent bestaat uit binnenwater. Doordat de regio relatief veel binnenwater heeft, is het aandeel agrarisch terrein kleiner dan in de overige regio's.

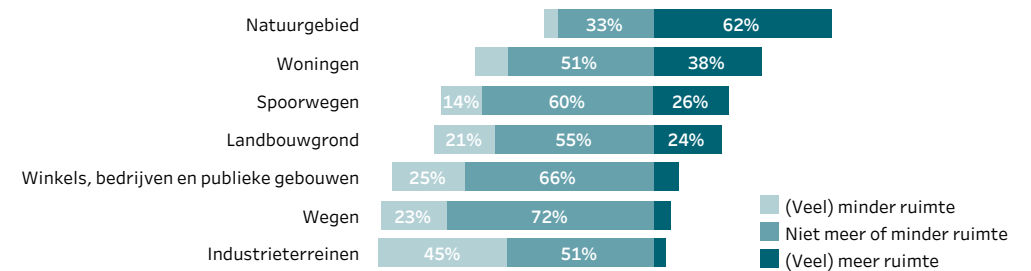
>> Bodemgebruik in percentage van totaal (exclusief buitenwater) in Nederland, Fryslân en Zuidwest Fryslân, 2015

Bron: CBS, bewerking PF

Via Panel Fryslân is aan inwoners van Fryslân gevraagd of er meer of minder ruimte moet komen voor onder meer natuur, woningen en landbouw. Een kwart van de inwoners van de regio Zuidwest Fryslân wil meer ruimte voor landbouwgrond, ruim de helft vindt het huidige aandeel bodemgebruik voor agrarische doelen goed, en één op de vijf inwoners wil minder ruimte voor landbouwgrond. Tweederde van de inwoners wil meer ruimte voor natuurgebied, bijna vier van de tien inwoners willen meer ruimte voor woningen.

>> Aandeel inwoners van Zuidwest Fryslân dat verschillende onderdelen van het landschap meer, evenveel of minder ruimte zouden geven ten opzichte van nu, 2023

Bron: Panel Fryslân (PF)

Het wensen van meer of minder ruimte voor een bepaalde bestemming verdient een kanttekening. Bijna de helft van de inwoners, bijvoorbeeld, wil graag dat er minder ruimte wordt ingenomen door industrieterreinen. Een vermindering levert echter niet veel terreinwinst op, omdat het huidige bodemgebruik door industrie slechts 6 procent is. Een tweede opmerking betreft de definiëring van natuur door de inwoners. Veel mensen zien ook weilanden als natuur (Panel Fryslân, 2023).

Demografische ontwikkelingen hebben gevolgen voor de vraag naar woningen

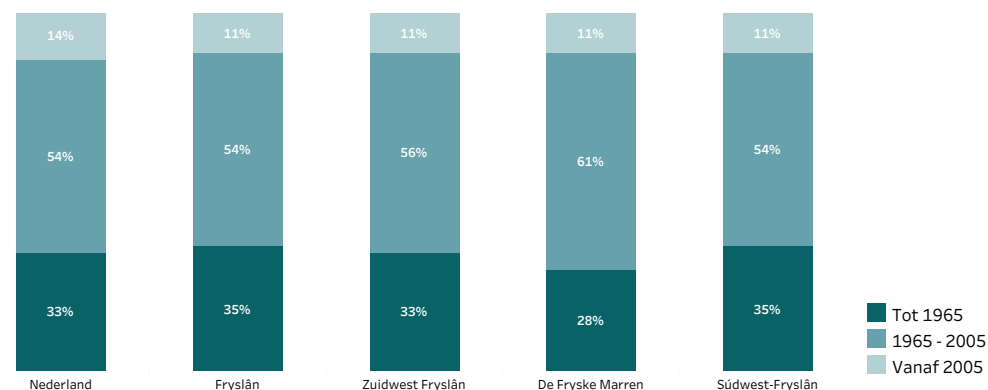
Door de veranderende samenstelling van de bevolking en het groeiend aantal (kleine) huishoudens zal de behoefte aan woningen naar verwachting verschuiven naar meer kleine woningen en minder gezinswoningen.

Hoewel de omvang van de bevolking van Zuidwest Fryslân de afgelopen jaren stabiel is, verandert de samenstelling van de bevolking wel. Het aantal 65-plussers stijgt en de andere leeftijdsgroepen nemen in omvang af. De verwachting is dat het aantal huishoudens toeneemt tot 2030 om daarna weer af te nemen (Provincie Fryslân, 2022). Opvallend daarbij is dat met name het aantal eenpersoonshuishoudens stijgt. Voorlopig zal er dus vooral behoefte zijn aan kleinere woningen en juist minder aan gezinswoningen. Door de op termijn krimpende bevolkingsomvang daalt de vraag naar woningen. Een onzekere factor daarbij is de migratie van diverse groepen mensen naar de regio, zoals een overloop uit de Randstad naar met name het westelijk deel van de provincie.

Grote verduurzamingsopgave door meer oude en grote woningen

De opgave om te verduurzamen hangt meestal samen met het bouwjaar van de woning. In Fryslân is één op de drie huizen gebouwd voor het jaar 1965. Er is veel nodig om deze huizen bijvoorbeeld te isoleren. Súdwest-Fryslân telt meer oudere huizen dan De Fryske Marren, maar in beide gemeenten is ruim één op de tien woningen nieuwbouw vanaf 2005. Landelijk ligt het aandeel nieuwere huizen hoger (14%).

>> Woningen naar bouwjaar in Zuidwest Fryslân, Fryslân en Nederland, 2022

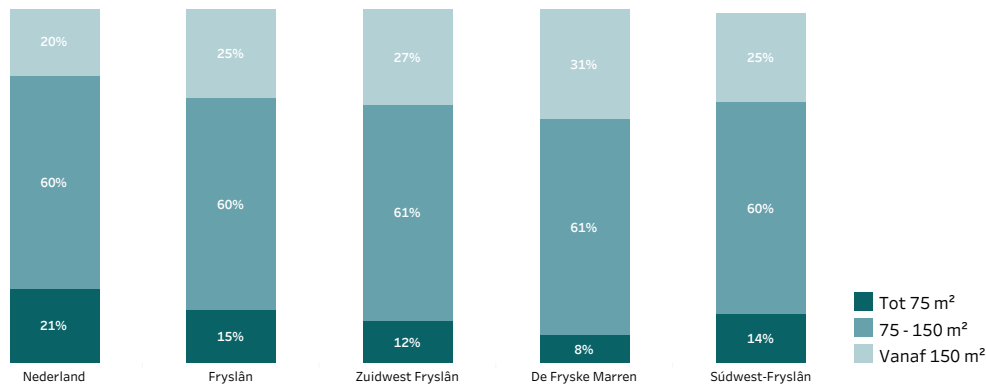

Bron: CBS 2022, bewerking PF

Ruim een kwart van de woningen in Zuidwest Fryslân is groter dan 150 m², landelijk gaat het om één op de vijf. De Fryske Marren telt meer grotere huizen dan Súdwest-Fryslân. Landelijk heeft ruim één op de vijf woningen een oppervlakte tot 75 m², in Zuidwest Fryslân is dat aandeel bijna de helft kleiner: 12 procent. Súdwest-Fryslân telt meer kleinere woningen dan De Fryske Marren.

>> Woningen naar oppervlakte in Zuidwest Fryslân, Fryslân en Nederland, 2022

Bron: CBS 2022, bewerking PF

Niet alleen het bouwjaar, maar ook de grootte van de woning heeft invloed op de verduurzamingsopgave. De kosten van verduurzaming zijn bij grote woningen hoger, maar de besparing op hoge stookkosten is ook groter na verduurzaming. Er zijn in Fryslân relatief meer eengezinswoningen en minder flats in vergelijking met het landelijk gemiddelde. Een nadeel van eengezinswoningen ten opzichte van flats is dat meer muuroppervlakte geïsoleerd zou moeten worden bij verduurzaming. Daar staat tegenover dat eengezinswoningen meer ruimte bieden voor zonnepanelen. In Nederland heeft 19 procent van de woningen zonnepanelen, in Fryslân gaat het om 25 procent. Van de woningen in Súdwest-Fryslân heeft 22 procent zonnepanelen, van de woningen in De Fryske Marren 28 procent (Independer, 2022).

Energiearmoede meer bij huurders dan bij woningeigenaren

Sociale huurders in Zuidwest Fryslân besteden een derde (33%) van hun besteedbaar inkomen aan woonlasten (woonquote), ten opzichte van nog geen kwart (23%) bij woningeigenaren. Zowel landelijk als in Fryslân besteden particulier huurders het grootste deel van hun besteedbaar inkomen aan woonlasten, ruim 40 procent (CBS, 2022h).

>> Woonquote in Zuidwest Fryslân, 2021

Eigenaar **23%** Sociale huur **33%**

Bron: CBS 2022, bewerking PF

Er is weinig verschil tussen Nederland en Fryslân qua woonquote. De woonquote gaat over de prijzen van woningen en huur én de hoogte van het besteedbaar inkomen. Die ligt in Zuidwest Fryslân iets onder het niveau van Fryslân en Nederland. Daarnaast is er een energiequote. Er is sprake van een hoge energiequote wanneer bewoners meer dan 10 procent van het besteedbaar inkomen besteden aan energie (PON & Telos, 2022).

Het aandeel koopwoningen is in Fryslân 62 procent en daarmee groter dan in Nederland als geheel (57%). De gemeente De Fryske Marren heeft met 70 procent relatief meer koopwoningen dan Fryslân en Nederland. Súdwest-Fryslân scoort met het aandeel koopwoningen van 65 procent net iets onder De Fryske Marren. Ruim een kwart van de woningen in Súdwest-Fryslân is sociale huur (26%), in De Fryske Marren gaat het om 23 procent (Planbureau Fryslân, 2022d). Energiearmoede komt bij zowel woningeigenaren als huurders voor, maar huurders hebben – anders dan woningeigenaren – doorgaans geen financiële verantwoordelijkheid voor het verduurzamen en onderhouden van de woning (FSP, 2022b).

Overzicht brede welvaart indicatoren

In de voorgaande hoofdstukken werden scores van de regio Zuidwest Fryslân op drie thema's en diverse indicatoren weergegeven. Dit leidt tot een aantal inzichten in hoe het gesteld is met de brede welvaart in Zuidwest Fryslân. Om relevante indicatoren één oogopslag weer te geven is een tabel gemaakt, waarin de gemiddelde score van de regio wordt vergeleken met het landelijk en Fries gemiddelde.

- gunstiger
- ongunstiger
- vergelijkbare gemiddelde score

	Indicator	In vergelijking met	
		Nederland	Fryslân
Sociaal	Tevredenheid met het leven (2021)		
	Inwoners dat zichzelf gelukkig vindt (2022)		
	Voldoende eigen regie (2020)		
	Rapportcijfer leefbaarheid (2020)		
	Ervaren gezondheid (2020)		
	Levensverwachting (2020)		
	Personen met één of meer Chronische ziekten (2020)		
	Overgewicht (2020)		
	Inwoners dat voldoet aan de beweegrichtlijn (2020)		
	Risico op angst of depressie (2020)		
	Contact met familie, vrienden of buren (2021)		
	Ervaren eenzaamheid (2020)		
	Vertrouwen in instituties (2021)		
	Vertrouwen in anderen (2021)		
	Vrijwilligerswerk (2020)		
	Geregistreerde misdrijven (2021)		
	Tevredenheid veiligheid in dorp of wijk (2020)		
Tevredenheid met vrijetijd (2021)			

	Indicator	In vergelijking met	
		Nederland	Fryslân
Economisch	Mediaan besteedbaar inkomen (2020)	Yellow	
	Bruto binnenlands product (2021)	Red	
	Huishoudens met lage inkomensgrens (2020)	Green	
	Moeite met rondkomen (2020)		Green
	Tevredenheid met het werk (2020)		Green
	Netto arbeidsparticipatie (2020)	Yellow	
	Scholing voor werk (2021)		Green
	Werkloosheid (2020)	Green	
	Schooladviezen (2022)	Red	

- gunstiger
- ongunstiger
- vergelijkbare gemiddelde score

	Indicator	In vergelijking met	
		Nederland	Fryslân
Ruimtelijk	Gemiddelde verkoopprijs (2022)	Green	
	Tevredenheid met woning (2021)	Green	
	Tevredenheid met woonomgeving (2021)	Green	
	Zorgen over landschap (2022)		Red
	Broeikasemissie per inwoner (2020)	Yellow	
	Uitstoot fijnstof naar lucht (2020)	Green	
	Rapportcijfer tevredenheid voorzieningen (2020)		Green
	Tevredenheid internetverbinding (2021)		Green
	Afstand tot groen (2017)	Yellow	
	Afstand tot sportterrein (2021)	Yellow	
	Afstand tot basisschool (2021)	Green	
	Afstand tot café (2021)	Green	

Voor meer informatie over de data behorend bij deze indicatoren verwijzen we naar de monitoren op onze [website](#). In de loop van dit jaar wordt nog een aantal monitoren toegevoegd. Zoekt u specifieke cijfers of heeft u vragen? We helpen u graag verder! Neem contact op met [Truus de Witte](#).

Bronnen

ABF Research in opdracht van Alzheimer Nederland. (2020). *Mensen met dementie per gemeente*. Amersfoort: Alzheimer Nederland.

Akkermans, M., Kloosterman, R., Moons, E., Reep, C. & Tummers-van der Aa, M. (2022). *Veiligheidsmonitor 2021*. Den Haag: CBS. <https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/rapportages/2022/veiligheidsmonitor-2021>

CBS. (2018). Statline: Bodemgebruik; uitgebreide gebruiksvorm, per gemeente. Geraadpleegd op 4-4-2023, van <https://opendata.cbs.nl/#/CBS/nl/dataset/70262ned/table>

CBS. (2022a). Statline: Arbeidsdeelname; regionale indeling 2021. Geraadpleegd op 4-4-2023, van <https://opendata.cbs.nl/#/CBS/nl/dataset/85269NED/table>

CBS. (2022b). Statline: Bevolking op 1 januari en gemiddeld; geslacht, leeftijd en regio. Geraadpleegd op 4-4-2023, van <https://opendata.cbs.nl/#/CBS/nl/dataset/03759ned/table>

CBS (2022c). *Materiële welvaart in Nederland 2022*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek. <https://longreads.cbs.nl/materiele-welvaart-in-nederland-2022/>

CBS. (2022d). Regionale Monitor Brede Welvaart 2022. Geraadpleegd op 4-4-2023, van <https://www.cbs.nl/nl-nl/visualisaties/regionale-monitor-brede-welvaart-2022>

CBS. (2022e). Statline: Voorraad woningen; gemiddeld oppervlak; woningtype, bouwjaarklasse, regio. Geraadpleegd op 4-4-2023, van <https://opendata.cbs.nl/#/CBS/nl/dataset/82550NED/table>

CBS. (2022f). Statline: Voorraad woningen; woningtype, oppervlakteklasse, regio. Geraadpleegd op 4-4-2023, van <https://opendata.cbs.nl/#/CBS/nl/dataset/83704NED/table>

CBS. (2022g). *Wonen langs de meetlat. Resultaten van het WoonOnderzoek Nederland 2021*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek. <https://www.woononderzoek.nl/home>

CBS. (2022h). Statline: Woonlasten huishoudens; kenmerken woning, regio. Geraadpleegd op 4-4-2023, van <https://opendata.cbs.nl/#/CBS/nl/dataset/84488NED/table>

CBS. (2022i). Statline: Zonnestroom; vermogen en vermogensklasse, bedrijven en woningen, regio. Geraadpleegd op 4-4-2023, van <https://opendata.cbs.nl/#/CBS/nl/dataset/85005NED/table>

CBS. (2023a). Statline: Arbeidsdeelname; regionale indeling 2022. Geraadpleegd op 4-4-2023, van <https://opendata.cbs.nl/#/CBS/nl/dataset/85494NED/table>

CBS. (2023b). Statline: Gezonde levensverwachting; geslacht, leeftijd en onderwijsniveau. Geraadpleegd 26-4-2023, van <https://opendata.cbs.nl/#/CBS/nl/dataset/84842NED/table>

DUO. (2023). Leerlingen bo en sbo - schooladviezen 2021-2022. Geraadpleegd op 4-4-2023, van https://duo.nl/open_onderwijsdata/primair-onderwijs/aantal-leerlingen/schooladviezen.jsp

FSP. (2022a). *Balans van de economische veerkracht van Fryslân*. Leeuwarden: Fries Sociaal Planbureau. <https://www.planbureau Fryslan.nl/publicaties/balans-van-de-veerkracht-van-fryslan/>

FSP. (2022b). *Het Friese inwonerperspectief op de energietransitie 2021*.

Leeuwarden: Fries Sociaal Planbureau. [Groeiende zorgen over klimaatverandering en financiële gevolgen energietransitie - Planbureau Fryslân \(planbureau Fryslân.nl\)](https://www.planbureau Fryslân.nl)

GGD Fryslân. (z.d.). *Gezondheidsmonitor V&O 2020; Gemeentelijke cijfers 18-64 jaar*.

Leeuwarden: GGD Fryslân. <https://www.ggd Fryslân.nl/media/8780/ggd-frysl%C3%A2n-gemeentelijke-cijfers-18-tot-64-jaar.pdf>

Independer. (2022). *Bijna 1 op de 5 woningen heeft zonnepanelen* [Persbericht].

Geraadpleegd op 4-4-2023, van <https://www.independer.nl/energie/info/onderzoek/zonnepanelen-2022>

NIBUD. (2022). *Rondkomen en betalingsproblemen. Ervaringen van Nederlandse huishoudens in onzekere tijden*. Utrecht: NIBUD.

Onderwijsinspectie. (2018). *Kansen(on)gelijkheid bij overgangen PO-VO. Bevindingen en bevorderende en belemmerende factoren*.

Den Haag: Onderwijsinspectie. <https://www.onderwijsinspectie.nl/documenten/rapporten/2018/06/13/onderzoeksverslag-kansenongelijkheid-bij-de-overgangen-po-vo>

Panel Fryslân. (2020). *Landschap*.

Panel Fryslân. (2023). *Natuur, landschap en biodiversiteit in Fryslân*.

Geraadpleegd op 6-4-2023, van [Burgerperspectief op discussies rondom natuur en landschap Fryslân - Planbureau Fryslân \(planbureau Fryslân.nl\)](https://www.planbureau Fryslân.nl)

Planbureau Fryslân. (2022a). *Bereikbaarheid in Fryslân*.

Geraadpleegd op 6-4-2023, van <https://www.planbureau Fryslân.nl/monitoren/bereikbaarheid/>

Planbureau Fryslân. (2022b). *De samenstelling en verdeling van inkomens in Fryslân*.

Geraadpleegd op 6-4-2023, van <https://www.planbureau Fryslân.nl/monitoren/inkomen/>

Planbureau Fryslân. (2022c). *Veiligheid en (on)veiligheidsbeleving in Fryslân*.

Geraadpleegd op 6-4-2023, van <https://www.planbureau Fryslân.nl/monitoren/veiligheid/>

Planbureau Fryslân. (2022d). *Beschikbaarheid en betaalbaarheid van woningen in Fryslân*.

Geraadpleegd op 26-4-2023, van <https://www.planbureau Fryslân.nl/monitoren/wonen/>

Planbureau Fryslân. (2023). *Welzijn in Fryslân*.

Geraadpleegd op 6-4-2023, van <https://www.planbureau Fryslân.nl/monitoren/welzijn-in-fryslan/>

PON&Telos. (2022). *Prijzplafond verlicht de energierekening; Maar lost toenemende energiearmoede niet op*.

Den Bosch: PON&Telos. <https://het-pon.instantmagazine.com/project-2/prijzplafond-energierekening/>

Provincie Fryslân. (z.d.). *Werkgelegenheid naar sector*.

Geraadpleegd op 4-4-2023, van https://friesland.databank.nl/Jive?cat_open_code=c116&presel_code=ps77

Provincie Fryslân. (2020). *Factsheet: Friese Bevolkingsprognose 2020*.

Geraadpleegd op 1-5-2023, van <https://friesland.databank.nl/Jive/Report?id=prfr20>

Provincie Fryslân. (2022). Dashboard Prognose Bevolking en Huishoudens.

Geraadpleegd op 1-5-2023, van <https://app.powerbi.com/view?r=eyJrIjojNmNkZjM4ZjctYWE1Yi00OWJlTjMDEtNzU1YmY1NTVkeGRklwiidCI6IjQxNGRIYjViLWQ3ZGYtNGFIYS1hMDI1LTM4MGM5MGU0ZTcxNyIsImMiOiI9>

UWV (2022). *Regio in beeld; Friesland*.

Leeuwarden: UWV. https://www.werk.nl/imagesdxa/regio_in_beeld_2022_friesland_tcm95-442407.pdf

Werfhorst, H. van de (2015). Een kloof van alle tijden tussen lager- en hogeropgeleiden?

In: H. van de Werfhorst (red.), *Een kloof van alle tijden. Verschillen tussen lager en hoger opgeleiden in werk, cultuur en politiek* (p. 9-30). Amsterdam: Amsterdam University Press.

ZorgpleinNoord. (2022). Arbeidsmarkt zorg en welzijn 2022 in Groningen, Friesland en Drenthe.

Geraadpleegd op 4-4-2023, van <https://werkgevers.zorgpleinnoord.nl/kennisbank/arbeidsmarkt-zorg-en-welzijn-2022-in-groningen-friesland-en-drenthe>

Meer weten over dit onderzoek?

Neem contact op met Truus de Witte,
tdewitte@planbureaufryslan.nl

Onderzoekers betrokken bij deze publicatie:

Arlette Bickel

Wouter Marchand

Truus de Witte

Tonny Huisink

Sibilla Hoekstra

Jesse David Marinus

Sanne Wierdsma

Planbureau Fryslân
Doelestraat 8a
8911 DX Leeuwarden
(058) 234 85 00
info@planbureaufryslan.nl
www.planbureaufryslan.nl

Planbureau Fryslân wordt gesubsidieerd door de provincie Fryslân.

© Planbureau Fryslân, 2023.

Verveelvoudigen is toegestaan, mits Planbureau Fryslân als bron wordt vermeld.